Pirkko Sammallahti
FK, psykoanalyytikkokandidaatti

Kevyt johdatus Jacques Lacanin ajatteluun
I. takintekijän tarina

Kuhnilaisen ajattelun mukaan tieteenala harppaa eteenpäin kun vanhojen havaintojen ylle puetaan uuden teorian takkia ja katso - se istuu kuin valettu: yhtään ylimääräistä vekkiä ei tarvita, yhtään paljasta paikkaa ei pilkota saumanraosta. (Myöhemmin vaate tietenkin virttyy, mikäpä olisi ikuista). Tuota takkia sanotaan paradigmaksi.

Freud ei juuri eksplikoinut filosofisia lähtökohtiaan. Hän kasvoi aikansa luonnontieteelliseen tutkimustraditioon **Helmholzin** tinkimättömässä hengessä **Ernst Brücken** fysiologian laboratoriossa. Tuon ankaran saksalaisen jäänsininen katse seurasi Freudia uniin saakka ja sen ryhdistävä vaikutus (keine Wiener Schlamperei) tuntuu koko psykoanalyyttisessä teorianmuodostuksessa. Kurkistamme auditorioon, jossa mies pitää luentoa:"..organismit ovat fysikaalisen maailman ilmiöitä; atomien järjestelmiä, joita liikuttavat voimat noudattavat energian pysyvyyden periaatetta, jonka keksi **Robert Meyer** 1842 ja jonka Helmholtz otti uudelleen esiin 20 vuotta myöhemmin. Voimien summa on kussakin isoloidussa järjestelmässä vakio. Mitä vähemmän noista voimista tiedämme, sitä useampia meidän on erotettava: mekaaninen, sähköinen, magneettinen, valo, lämpö..."

Nuorta neurofysiologi Freudia voisi kaiketi luonnehtia positivistiksi, joka halusi kuvata alitajuntaa koskevat havaintonsa suljetun systeemin voimavirtoina käsittein, jotka ovat kunnianosoitus termodynamiikan ja sähköopin saavutuksille: sielun sijaan näemme jymisevän painekattilaverkoston, jossa libido-nimistä energiaa padotaan ja kanavoidaan (muuten suljettu systeemi räjähtää), näemme latauksia, katekseja, vastakatekseja ja valensseja. Kattilan uumenissa kiehuu viettien sakea liemi, josta viimein höyrystyy sublimaation hieno utu, taide ja tiede.

Tätä kuvaa käy ranskalainen **Jacques Lacan**(1901 - 1981) kaatamaan kun Freudin kuolemasta on kulunut tuskin kymmentä vuotta. Lacan alkoi tehdä psykoanalyysille uutta takkia tarpeinaan strukturalismi, joka kriittisen teorian ja fenomenologian (eksistentialismin) ohella oli sodanjälkeisen Ranskan keskeisiä filosofisia virtauksia.

Vuoteen -36 osuu jännittävällä tavalla eräs Freudin pesänjaon käännekohta. Nousevan kansallissosialismin kumu oli lennättänyt Freudin lähipiirin yli Euroopan mantereen joko englantiin tai Yhdysvaltoihin. Samana vuonna kun julkaistiin **Anna Freudin** "Minä ja sen puolustusmekanismit", syntymäpäivälahja isälle, piti Lacan Marienbadin kongressissa Peilivaihe-esityksensä, jonka puheenjohtaja **Ernest Jones** keskeytti ja jota kongressi ei (poikkeuksellisesti) julkaissut.

Rintamalinjat oli piirretty: toisaalla egopsykologinen traditio, jonka linnakkeeksi nousi **Heintz Hartmannin** johtama IPA:n amerikkalainen haara ja toisaalla repaleinen eurooppalainen psykoanalyysi, joka eli kituliasta elämäänsä antisemitismin harventamissa analyytikkoyhteisöissä. Jos rintamalinjan ylitykseen olisi vaadittu tunnussana, kysymys olisi voinut kuulua: Kuka ajattelee?

Freudin pysyvin jäämistö on autonomisen subjektin suistuminen vallasta. Subjekti on kuollut, tietävät post-modernistit kertoa, mutta kuolettava haava on vanha. Cartesiolaisen varmuuden pohja alkoi livettää peruuttamattomasti viimeistään

silloin kun Freud tunkeutui mielen kulisseihin tavalla, joka tiivistyy tunnettuun kuvaan: näemme ratsukon; id-ratsun selässä istuu ego suitset kourissaan, mutta laukan alkaessa käy ilmi, että menosta määrää id.

Psykoanalyysin pesänjakajista egopsykologit tekevät parhaansa egon suitsiotteen ja ryhdin parantamiseksi; Lacan täyttää koko ratsastajan sahajauholla, minkä jälkeen ego on vain tahdoton riepu-ukko id-ratsun höykytyksessä.

Jacques Lacan kuuluu ranskalaisen psykoanalyysin ensimmäisen polven edustajiin ja hän tutustui nuorena psykiatrina Freudin oppeihin mm.**Spitzin**, **Krisin**, **Loewensteinin** ja **Hartmanin** opastuksella. Lacan oli Loewensteinin analysandi, Lacanin kilpaveikko **Sacha Nacht** taas kävi oppianalyysinsä **Heintz Hartmanin** sohvalla. (Jälleen kerran näemme, miten leppymättömimmät riidat käydään lastenkamarin herruudesta.) Sitkeänä elää huhu, että Lacan erotettiin IPA:sta, vaikka näin ei tarkkaan ottaen käynyt. Ranskalaiset olivat riitaantuneet keskenään prinsessa **Maria Bonaparten** varoilla perustetun psykoanalyyttisen instituutin opetuksen sisällöstä (lähinnä Nacht ja Lacan, joka halusi opettaa omia ideoitaan) ja kun lacanilaiset irrottautuivat ja perustivat oman yhdisyksen, IPA katsoi vain vanhan yhdistyksen edustajat kelvollisiksi. IPA:n puheenjohtajana oli muuten tuolloin Hartman.

Entä miksi Lacania pidetään niin etevänä, vaikka tuskin kukaan voi suorassa katsekontaktissa väittää täysin ymmärtävänsä mitä mies oikein tarkoittaa? Lacanin kehityksessä on vaiheita, nimittäin kaksi ensimmäistä, joista voi saada selvää, mikäli ne upottaa valaisevaan kontekstiin l. selvittää, mistä tämä ruutiseos on keitetty kokoon ja ketä vastaan se on suunnattu. Lacanin kolmannen vaiheen tekstit mateemeineen ja Moebiuksen nauhoineen voi huoleti jättää muiden kuin psykoterapeuttien pöyhittäväksi. Lacanin henkisen jäämistön melko orvoksi vartijaksi on Ranskassakin jäänyt matemaatikko **Jacque-Alain Miller**, Lacanin vävy.

Lacan itse kertoo, että hän tuli psykoanalyyttiseen liikkeeseen varusteinaan pikku luuta nimeltä peilivaihe. Peilivaiheartikkelissa on kuitenkin jo idulleen olennaisin Lacanin kontribuutiosta l. tiukka muistutus siitä, mistä psykoanalyysissä on kysymys: alitajunnan mahdista. Lacanin alitajunta onkin paljon järeämpi käsite kuin egopsykologian tarjoama kesytetty konsepti. Lacanin alitajunta muistuttaa psykoanalyysin alkuajoista, jolloin libido oli skandaali. **Thomas Mannin** metafora kuvaa ajan tuntoja: alitajunta aukeaa kuin suunnaton pimeä Aasian manner, jonka vähäisellä niemenkärjellä lepattaa eurooppalaisen sivistyksen soihtu, järjen valo. Elettiin kolmekymmenluvun loppua.

Lacanin ymmärtämiseksi on kuitenkin syytä palata hetkeksi kymmenisen vuotta ajassa taaksepäin. Siellä heittyy saksalaisen hengenelämän goottilaisen kummituksen - **Hegelin** - pitkä varjo Heidelbergin pölyisistä auditorioista Pariisin kaksikymmenluvun kuppiloihin. Marxilainen **Alexandre Kojeve** piti aikanaan muodikkaita Hegel-luentojaan, joilta sekä **Sartren** että Lacanin ajatteluun pesiytyi kahden subjektin kohtaaminen, joista toisen on alistuttava herraksi ja toinen saa hallita orjana dialektiikan painissa sekä idea, että subjektiksi havahtuminen on vihlaiseva kokemus omasta puutteenalaisuudesta kun tajuaa haluavansa olla toisen halun kohde. (Oikeudenmukaisuuden nimissä on todettava, ettei Lacan laahaa mukanaan Absoluuttia tai muita Historian Henkiä, vaikka yltääkin melkoiseen syvälliseen hämäryyteen kuten Hegelin jalanjäljistä aloittelevan sopii).

Lacanin kiinnostus strukturalismiin heräsi antropologi **Claude Levi-Straussin** välityksellä. Levi-Strauss iski psykonalyysin ytimeen väitteellään, että kaikkien yhteisöjen sosiaalisten kudelmien loimet ovat samat: sukupuolten ja sukupolvien rajat, joiden rikkomisesta varoittaa insestitabun tykyttävä verenpunainen hälytysvalo. Ja nyt tullaan ideaan, joka on psykoanalyysin historiassa originaali ja kiinnostava. Kun Oidipus rikkoo rajoja, käy huonosti, sen tiedämme. Mutta kuka viritti nuo pirulliset sähköpaimenet, joihin sankarimme arvaamattaan suistuu? Ne ovat olleet siellä aina, vastaa hyväuskoinen positivismin kasvatti, erothan ovat anatomisia. Penis joko on tai ei ole...

Tässä vaiheessa strukturalisti Lacan ravistaa hitaasti päätään ja sanoutuu irti Freudin biologismista. Oidipus-kompleksi on puhtaasti kielellinen transaktio. Tätä väitettä kannattaa tarkastella lähemmin, sillä tässä on se vipuvarsi, jolla Lacan koettaa jääräpäiseen tapaansa kammeta psykoanalyysin sijoiltaan (Hartmanin, nimensä veroisen miehen, egopsykologinen linnake on kuitenkin sen verran lujaa tekoa ja solidilla taloudellisella pohjalla, ettei se ole hievahtanutkaan).

Siis Oidipus tuhoutuu, koska rikkoo kieltä vastaan. Näkökulma on strukturalistilla luonteenomainen. Lingvisti **Ferdinand de Saussure** (1857 - 1913) kehitti teorian kielestä itsenäisenä järjestelmänä, jonka lainalaisuudet määräytyvät sisältä, ei ulkoa käsin (ei siis siitä, mihin sanat viittaavat). Kieli ei rakennu maailman kuvaksi vaan maailma kielen kuvaksi. **Heideggerin** sanoin me asumme kielessä. Levi-Straussin sanoin me emme puhu kieltä vaan kieli puhuu meissä. Siinä missä Freudin kuva psyykestä muistuttaa teollistumisen uljasta airutta, höyrykonetta, Brückeltä omaksutun tieteenideaalin mukaisesti, tarjoaa Lacan tilalle strukturalistista viitekehystä. Psykoanalyytikko joutuu muistelemaan ehkä ammoin unohtunutta kielioppia (mikä olikaan metonymia...).

Lacania pidetään ennätysmäisen vaikeaselkoisena, omaperäisenä ja radikaalina teoreetikkona. Maine on osittain perusteltu. Toisaalta harva psykoanalyytikko on yhtä kiinni ajassaan ja sen päivänkohtaisissa virtauksissa kuin Lacan. Lacan oli dissidentti, mitä tulee psykoanalyyttiseen traditioon, mutta eniten siksi, että hän halusi pukea Freudin perushavaintojen ylle juuri sitä takkia, joka tuolloin oli Pariisissa viimeistä huutoa. Lacanille ei kansainvälinen psykoanalyyttinen liike ollut koskaan omin henkinen koti, Unsere Sache. Lacan oli ennen kaikkea kuusikymmenluvun pariisilaisen älymystön sankari, joka toi psykoanalyysin yliopistolle, Tel Quelin toimitukseen, kahvilapöytien puheenaiheeksi ja mielenosoitusbanderolleihin.

Tieteen maailman takintekijöille käy useinkin kuin sadun hiirelle, joka tarttui räätälinsaksiin: syntyy tuluskukkaro. Lacanin tuluksista on singonnut monta kiinnostavaa kipunaa ranskalaisen psykoanalyysin kentälle, mutta kiehtovin on itse aie: rakentaa kokonaan uusi teoreettinen viitekehys psykoanalyysille. Vielä se ei onnistunut, höyrykone jatkaa, mutta rohkealle takintekijälle on paikka vapaana.